
IVRIS PAPERS

**REZIDENČNÍ SUBURBANIZACE V POSTKOMUNISTICKÉ
ČESKÉ REPUBLICĚ, JEJÍ KOŘENY, TRADICE A
SOUČASNOST**

PŘÍPADOVÁ STUDIE BRNĚNSKÝCH SUBURBIÍ

2008

Lucie Galčanová, Barbora Vacková

č. 08/02

Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

Text prošel recenzním řízením.

Redakce neprovádí jazykové korektury textů.

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021622408
Reprodukce a integrace společnosti

ISSN 1803 - 0343

Copyright © **Lucie Galčanová, Barbora Vacková 2008**

Tento text může být citován ve shodě s obvyklými akademickými pravidly. Je možné jej stáhnout pro vlastní osobní potřebu. Tento text nesmí být publikován na jiném místě bez výslovného svolení autora. Text nesmí být žádným způsobem využíván pro komerční účely či nabytí zisku.

REZIDENČNÍ SUBURBANIZACE V POSTKOMUNISTICKÉ ČESKÉ REPUBLICI, JEJÍ KOŘENY, TRADICE A SOUČASNOST¹

PŘÍPADOVÁ STUDIE BRNĚNSKÝCH SUBURBIÍ

LUCIE GALČANOVÁ, BARBORA VACKOVÁ, INSTITUT PRO
VÝZKUM REPRODUKCE A INTEGRACE SPOLEČNOSTI,
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ MASARYKOVY UNIVERZITY

ABSTRACT

The text deals with one of the most important phenomenon of current urbanization processes in Czech Republic - the suburbanization. The case study of chosen residential suburbs of the city of Brno illustrates the important changes connected with the post-socialist situation of the Czech Republic. The structural changes on the political and economical level impact the everyday questions of lifestyles and housing dramatically. In the statements of the participants is the opposite polarity of city and country/village interpreted as a life on border between two different realms which are constantly assimilating to each other. Suburbanization involves firstly spread of the city and migration of the urban inhabitants into the side areas or countryside, secondly the drift of these rural areas and its inhabitants to the urban way of life. In the first part the text is devoted to the theoretical question of the processes of urbanization and suburbanization, further describes the specifics of the socialistic planning of residential areas, its roots in the avant-garde urban tradition of the First

---

¹ Text je upravenou a rozšířenou verzí příspěvku „Rezidenční suburbanizace v postkomunistické České republice, její kořeny a tradice: případová studie vybraných okrajových čtvrtí města Brna“ v knize *Becoming Urban?: Investigating the P-S Landscape (P-S Landshafti: optyk gorodskich issledovani)* (Milerius, Cope 2008).

Czechoslovak Republic between the WWI and WWII, the question of living in blocks of flats after the WWII and the post socialist development of the suburbs. The second part offers the first conclusions of the case study made in the Brno suburbs.

Keywords: suburbanization, urban sprawl, urbanism, individualization, Czech Republic, Brno, post-socialist development

Galčanová, L., Vacková, B. 2008 „ Rezidenční suburbanizace v postkomunistické české republice, její kořeny, tradice a současnost " IVRIS Papers [online]
Dostupný z: <http://ivris.fss.muni.cz/papers/index.php?page=cislap&id=2>

KONTAKT NA AUTORKY

Kontakty pro korespondenci: galcanov@fss.muni.cz, bvackova@fss.muni.cz

---

PROBLEMATIKA SUBURBANIZACE – TEORETICKÁ PERSPEKTIVA

Suburbánní rezidenční zóny si v postsocialistických zemích jako své bydliště volí stále více lidí. Jejich prudký rozvoj úzce souvisí s tranzitivními procesy, které se odehrály na politické, ekonomické a sociální úrovni. Striktní plánování bývalých komunistických režimů se přerodilo v často neřízený, nebo jen velmi slabě omezovaný rozvoj okrajových částí velkých a středních měst. Vedle pracovní migrace směrem z rurálních oblastí do měst můžeme zaznamenat také silný trend odlivu obyvatel z vnitřních měst a sídlištních čtvrtí do nově budovaných suburbií. Přestože konceptuálním základem výzkumu suburbií jsou pojmy vypracované především americkou sociologií a antropologií, samotný vývoj postsocialistických měst má svá výrazná specifika (Andrusz, Harloe, Szelenyi 1996). Odlišné zkušenosti středo a východoevropských zemí souvisí jak s jejich vývojem v období socialismu, které, ač mělo mnoho společných rysů a zdrojů, působilo v různých krajinách různým způsobem. Vývoj byl ovlivněn nejen ne/schopností lokálních vlád odolávat vlivům sovětského plánování, ale také předsocialistickými kořeny územního a městského plánování, architektonické tvorby a tradice, různého stupně industrializace a urbanizace. Rozdílný vývoj územní dekoncentrace vidíme tedy například v Česku (Sýkora, Ouředníček 2006), Maďarsku (Timár, Váradi 2001), Polsku (Kotus 2006), Estonsku (Kontuly, Tammaru 2006), nebo bývalém NDR (Nuisl, Rink 2005).

V České republice dochází k prudkému rozvoji okrajových částí měst v polovině devadesátých let, proces kulminuje kolem roku 2000, ale stále není završen. Území dnešní České republiky je tradičně hustě osídlené. Do sítě středověkých měst v průběhu industriální revoluce přibyla nová centra jako například Ostrava či právě Brno. Díky tradičně silné textilní a sklářské výrobě, těžbě uhlí a na ni navazující hutní a strojní výrobě, byly české, moravské a slezské země z hlediska průmyslu nejrozvinutější částí tehdejší Habsburské monarchie. S tím souvisela i vysoká míra urbanizace této oblasti, spojená také se zajímavým vývojem v oblasti urbanismu a architektury rozvíjejících se českých, moravských a slezských měst. Do vývoje brněnské aglomerace zasáhly vedle průmyslového rozvoje především otázky politického charakteru. Tzv. „velké Brno“ na počátku První republiky (r.1919) bylo vytvořeno připojením okolních vesnic (a dokonce dvou menších měst) jako reakce na politickou převahu německy mluvícího obyvatelstva. Díky tomu jsou současná rezidenční suburbia spíše než na „zelené louce“ (jako je tomu především u nových průmyslových a komerčních zón), stavěna v přímé blízkosti již zastavěných lokalit. Díky tomuto rozvoji však také dochází ke zvláštnímu vývoji v těchto okrajových částech, původní zástavba má venkovský charakter a přes funkční a administrativní napojení na město si řada obcí zachovala svůj rurální charakter a vesnický ráz. V posledních deseti letech tak na okraji Brna vzniká nové prostředí, které můžeme označit jako hraniční – *liminal space* (Sennett 2004), ve kterém se potkávají různé skupiny lidí, odlišné svým

způsobem života, vztahem k místu, krajině, vazbami na vnitřní město atp.

Rezidenční suburbanizace² úzce souvisí se změnami vnitřního města, specifčnost nově budovaných prostorů a společenství nejlépe vyvstane ve srovnání s představami o městě a městském způsobu života. „Porozumění této prostorové formě, jejímu historickému a kulturnímu kontextu a volbě obyvatel zde žít poskytuje často přehlížený důležitý pohled na centrální město.“ (Low 2001)³ Podívejme se tedy krátce na koncept suburbanizace a na typicky zmiňované vlastnosti těchto lokalit v porovnání s charakteristikami vnitřního města. V moderní historii měst se odráží vývoj společností – stejně tak jako může být modernita charakterizována současně probíhajícími procesy emancipace a disciplinace (Wagner 1993), můžeme se na město dívat zároveň jako na prostředí plné potencialit, vyvazující jedince z predestinace sociálního statusu, umožňující selektivní osobní volby v oblasti osobních i profesionálních vztahů, svobodu anonymního prostoru a kreativní podnětnost, kterou poskytuje diverzita městského prostředí a soužití různých skupin. Stejně tak ale můžeme na městský prostor pohlížet jako na odcizený, potenciale nebezpečný a ohrožující, segregovaný, fragmentarizovaný a separovaný podle specifických skupin, marginalizující a také výrazně znečištěný. Město je charakterizováno vysokou „hustotou“, ať již míníme urbanisticky hustotu zástavby nebo „nahuštěnost“ sociálních vztahů a setkávání. Typickým definičním opozitem města je venkov. Ten je charakterizován především zemědělstvím, ale také jiným typem sociálních vazeb, vzájemnou osobní znalostí a provázaností obyvatel, každodenním sdílením. Můžeme zde rozlišit dvě úrovně pohledu – v makrovině jsou města heterogennější než venkov – žije a působí zde vedle sebe více různých skupin, profesních, vzdělanostních, kulturních, náboženských, etnických, zatímco venkov je díky malému rozsahu lokalit považován za stejnorodý, spíše se liší jednotlivé oddělené lokality mezi sebou. Na druhou stranu, z pohledu sociálních sítí, může být obraz přesně opačný – malá venkovská lokalita fyzickou blízkostí lidí nutí udržovat heterogenní sociální vztahy napříč společenskými vrstvami, zatímco ve městě je při budování vztahů využito často selektivního výběru na základě podobnosti – je tedy možné, že takto vytvořené vazby jsou velmi homogenní – nezahrnují osoby a skupiny odlišné, protože uspořádání života ve městě, tak jak

---

² Při snaze definovat suburbia a najít původ bydlení mimo město ukazují někteří autoři hluboké historické kořeny těchto urbanizačních procesů – chvála opuštění centra města na jeho klidnější a čistší periferii, tedy zbavení se jeho nevýhod, ale dobrá dostupnost jeho kladů – je podle Kennetha T. Jacksona již starověkou záležitostí (cituje dopis z roku 539 př.n.l. směřovaný perskému vládci Kýrovi II.) (Jackson 1987: 12), hlubší kořeny při své obhajobě rezidenční suburbanizace hledá také například Robert Bruegmann (2005).

³ Suburbanizační procesy, respektive vyloučení některých skupin z podílu na tomto relativně luxusním bydlení, poukazuje nejen na změny vnitřního města, ale také změny na celospolečenské úrovni – v USA jsou suburbia příkladem rasové segregace, v Estonsku zase nepřítomnost rusky mluvících občanů poukazuje změny v jejich postavení ve společnosti atp. Jako příklad pro ČR by mohla sloužit (velmi obtížně dokumentovatelná) neúčast českých Romů na suburbanizačních procesech.

jsme je popsaly, umožňuje se jim vyhnout (Bernard 2006). Suburbánní zóny mohou být (v České republice) právě z těchto důvodů považovány za hraniční prostory, jako příklad nepřímé urbanizace (Ouředníček 2001), kdy dochází nejen k rozšiřování městské zástavby, nýbrž především městského životního způsobu do dříve ne-městských, venkovských a rurálních oblastí.⁴ Suburbia bývají nejčastěji charakterizována nízkou hustotou zastavěnosti, okrajovou pozicí vzhledem k centru (městu), vnitřní monofunkčností a vnější funkční vázaností na centrum (město) nebo případně jiné suburbánní oblasti (komerční, administrativní, výrobní). (Baldassare 1992; Bruegmann 2006; v českém kontextu Hnilička 2005).⁵

V České republice lze v souvislosti s rozvojem suburbii definovat dvě oblasti faktorů: mezi nejvýznamnější push faktory (akcelerující přesun obyvatel z centrálních nebo sídlištních částí měst) patří především zdražení bytů a domů v centrálních částech měst (například staré suburbánní zástavby z první republiky, která se vyznačuje vysokou kvalitou bydlení ve stylu zahradních měst), a vzrůstající rizikovost životního prostředí ve městech vlivem kriminality anebo rozmachu individuální automobilové dopravy. Je to však také zpřístupnění hypotečních úvěrů širokému okruhu středních tříd, a především změna životních stylů a představ o ideálním bydlení⁶. Mezi významné pull faktory patří především levné a dostupné parcely (často získané při privatizaci původních hospodářských statků a následně vyňaté z půdního fondu), které lákají jak individuální stavitele, tak především developerské společnosti. V počátečních fázích suburbanizace přitahovala také žádná nebo velmi malá regulace plánování výstavby⁷ ze strany

---

⁴ Nutno podotknout, že díky vysokému stupni urbanizace a industrializace Českých zemí, který jsme zmínily, je polarita mezi městem a venkovem v průběhu uplynulého století velmi zmírněna (narozdíl například od Polska či Slovenska), s rozvojem masových médií je pak městský vliv přenášen spíše tímto kulturním působením. Přesto však zůstávají rozdíly znatelné a z hlediska každodenního života významné.

⁵ Počátek rozvoje suburbanizace je často zmiňován se změnami v technologiích, které umožnily jednak masovou produkci a ve spojení s kulturními změnami a populačním růstem také masovou poptávku (kombinací materiálů a vojenských konstrukčních postupů Levittů a Fordovské masové produkce dostupných osobních automobilů - zatímco americká firma Levitt and Sons díky zkušenosti s armádními zakázkami byla schopna rychle a levně postavit samostatné domy v okolí New Yorku (první byly nabídnuty k pronájmu v roce 1947), které se staly dostupné pro širší vrstvy, Henry Ford zavedl na počátku století ve svých továrnách pásovou výrobu automobilů. Oba tyto symbolické momenty jsou často používány jako ikonický předobraz pozdějšího vývoje a vlivu masové produkce na americkou kulturu, které umožnily jednak masovou produkci a ve spojení s kulturními změnami a populačním růstem také masovou poptávku

⁶ Data z reprezentativního šetření Postoje k bydlení 2001 zaznamenala preferenci soukromého vlastnictví nemovitostí jako právního důvodu užívání bytu (85,9 %) a preferenci rodinného domu (71,5 %). Spolu s pořadím, v jakém respondenti označili ideální vybavení domu (zahradka, garáž, terasa, velká koupelna, velká kuchyň a bazén ...) ukazují tato data nepřímo na přitažlivost bydlení v suburbánních zónách (Sunega 2003).

⁷ Toto období „divoké“ výstavby, označované jako nespojitý rozvoj, *urban sprawl* či *leapfrog development* označuje Sýkora za nejrozsáhlejší a zároveň nejproblematičtější způsob metropolitního rozvoje (Sýkora 2005).

měst a obcí, relativně čisté životní prostředí a blízkost městu, v neposlední řadě pak snaha zastupitelstev těchto obcí přilákat investice do výstavby a nové daňové poplatníky (Puldová, Ouředníček 2007; Hnilička 2005; Horská, Maur, Musil 2002; Cílek, Baše 2005). V současné době, stejně jako dříve rozvoj sítí ve formě silnic a železnic, které umožnily napojení suburbie na centrální město, působí rozvoj komunikačních technologií a informačních sítí (např. Castells), které jednak usnadňují například práci doma, ale také akcelerovaly přesun firemních a průmyslových aktivit za města.⁸

Často diskutovanou otázkou v souvislosti s rezidenční suburbanizací jsou také její environmentální zátěže spojené s tímto typem urbanistického řešení bytové otázky – dochází zaborům zemědělské půdy a nevratným změnám krajiny a krajinného rázu. Přestože paradoxně lidé toužící po klidném a čistém prostředí přispívají k jeho zhoršení ve vnitřním městě nárůstem individuální automobilové dopravy atp..

Z teoretické perspektivy je na suburbia paradoxně nahlíženo jednak jako na projev individualizace a zároveň jako na projev hledání „ztracené“ komunity. Zatímco teorie individualizace a pozdně moderní společnosti poukazují spíše na paradoxní stránku rezidenční suburbanizace – v nespojitě, globalizované, tekuté a nejisté modernitě (Bauman 2004), která se mj. vyznačuje významnou proměnou sociálních vztahů a rozvolnění rodinných vazeb (Beck, Beck-Gernsheim 2003), působí snaha ukotvit svou existenci ve velkém rodinném domě a jedné lokalitě jako jedna z beckovských *zombie kategorií* (Librová 2007), tedy vyprázdněných již nefunkčních, které přes změněné obsahy, podmínky a instituce zůstávají stále vysoko ceněny ve svých původních významech a formách. V suburbanizovaných lokalitách se tedy vytváří jednak zcela nové agregáty osob, nových rezidentů, kteří se jednak sžívají mezi sebou, a jednak z výše uvedených důvodů dochází k jejich napojení, minimálně v administrativní a lokálně politické rovině, na stávající obce. Pro uchopení takto vzniklých společenství se nejčastěji používá pojmů komunity a sousedství, které ve své klasické formě vycházejí výše zmíněné konceptuální duality města a venkova, jejímž výrazem je například tönniesovská dichotomie *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*. Takto tradičně chápaná komunita se vyznačuje prostorovou blízkostí, silnými emocionálními vazbami a silnou vazbou jednotlivce ke společenství, které do velmi vysoké míry určuje jeho osudy. V tomto tradičním a lokálním pojetí se koncepty komunity a sousedství opravdu do značné míry shodují. Určitý ideál sousedské pospolitosti byl vždy spojován s vesnickým životem a rurálním prostředím, které například v představách 19. století symbolizovalo

---

⁸ Dalším stupněm tohoto procesu pak může být vytváření takzvaných exurbíí, neboli *edge cities* (termín žurnalisty Joela Garreau, 1991), za rezidenční suburbanizací, která byla charakteristická dojížděním obyvatel za prací a zábavou do měst (*commuting*), přichází k přesunu komerčních a volnočasových aktivit za město (*mallng*), postupně se do předměstských oblastí přesouvají další průmyslové aktivity a pracovní místa a za nimi v dalším stupni následují levnější rezidenční čtvrti („*suburbs of suburbs*“) (Baldassare 1992: 489).

čistou formu pospolitostí vztahů, nezatížených problémy moderní společnosti. V důsledku modernizačního procesu se ale tyto vazby mění. Nejzásadnější změnou v chápání charakteru komunity je narušení její prostorové danosti, lokálního charakteru. Objevují se například (institucionálně zakotvené) zájmové skupiny podporující obyvatelstvo v nejrůznějších sférách jeho činnosti či problémech (důchodci, svobodné matky, gay a lesbické komunity, nezaměstnaní, bezdomovci atd.). Často se v takové souvislosti hovoří o „komunitě bez lokality“ (Gottdiener 2006), „bezmístné urbánní sféře“ (*non space urban realm*) či „komunitě bez blízkosti“ (*community without propinquity*) (Paddison 2001). Takovými typy komunit se pak zabývají především teoretikové sociálních sítí, jako je např. Wellman, popřípadě ti autoři, kteří zkoumají vlivy nových technologií na společenské vztahy (např. Castells) či otázky identit (*imagined communities* u Benedicta Andersona (Anderson 1991)).

Sousedství v moderní společnosti oproti tomu můžeme chápat jako především lokálně charakterizované společenství, v kterém míra integrace jedince do skupiny je výrazně nižší než v případě komunity. Vztahy, které mezi lidmi vznikají, jsou ovlivněny potřebou užívat společný (fyzický) prostor; z toho důvodu je sociální distanc v jejich rámci však pořád relativně velký (na rozdíl od přátelských vazeb), charakter vazeb je do značné míry instrumentální či formální. Je-li tedy komunita obrazem tönniesovské pospolitosti, může být sousedství chápáno naopak jako spíše společenské uskupení. Je ovšem jednoduché si představit, že v rámci sousedských vztahů se vyvinou také vazby, které budou mít spíše charakter komunitní. Naopak fungující lokální komunity jsou charakterizovány mimo jiné také fungujícími sousedskými vztahy (Paddison 2001).

PŘEDVÁLEČNÉ KOŘENY SÍDLIŠTNÍHO BYDLENÍ V ČESKOSLOVENSKU

Architektura a urbanismus meziválečného Československa byly ovlivněny soudobou tzv. avantgardou, která ve svých koncepcích kladla silný důraz na sociální otázky a jejich řešení.⁹ Jedním z hlavních „úkolů“ bylo zajištění slušného standardu v bydlení pro co nejširší vrstvy obyvatelstva. A nešlo pouze o tento slušný standard. Tvorba městského životního prostředí byla chápána jako nástroj utváření lepší společnosti – v českém a slovenském prostředí často navíc ve spojení s tvorbou národně uvědomělé společnosti nové republiky.¹⁰ Řešení

---

⁹ Tvůrci z českého prostředí byli například v kontaktu s LeCorbusierem (více viz např. Janáček, Šlapeta 2004), na území CSR tvořili také přední architekti jako Mies van der Rohe, Loos, Mendelsohn a další. Výstavba např. v Brně byla silně ovlivněna Wagnerovskou urbanistickou školou.

¹⁰ Viz např. Koryčánek 2003.

představovala poměrně široká škála typu bydlení, od vilových čtvrtí vycházejících z konceptu zahradního města, po malometrážní byty v projektech „bydlení pro chudé“. Ostatně i symbol československého meziválečného urbanizmu, Baťovo funkcionalistické město Zlín, je příkladem toho, jak se tvůrci města „starají“ o život jeho obyvatel do jeho posledních detailů.¹¹ Baťa vystavěl svým zaměstnancům standardizované rodinné domy, nemocnici, školy, kino a kulturní dům, obchodní dům a tržnici, prostě vše, co představovalo vysoký životní standard své doby. Pro žáky a studenty svých škol postavil internáty. Mladý člověk, vlastně ještě dítě, které vstoupilo do systému Baťova vzdělávání, měl před sebou vizi života, který celý proběhne v této velké výrobní korporaci, a to se zajištěním životním komfortem.

Ale i v jiných částech republiky se tvůrci a také města a jejich představitelé snažili zajistit kvalitní bydlení (nejen) pro sociálně slabé obyvatelstvo. Zatímco ve Zlíně se výstavba rodinných domů inspirovala konceptem zahradního města, na jiných místech šlo spíše o výstavbu bytových domů s malometrážními byty, někteří architekti, zejména Karel Honzík, se zabývali i teorií kolektivního bydlení a projektováním tzv. „koldomů“. Z tohoto pohledu byla česká architektonická a urbanistická tvorba velmi ovlivněna levicovou avantgardou.¹² Jedním z cílů takto smýšlejících autorů byla „nová organizace života“ (Miljutin 1931: 52–62) a typů bydlení. Jádrem této reorganizace byla zrovnoprávnění města a vesnice¹³, stejně jako mužů a žen. Na této druhé dimenzi zrovnoprávnění byla postavena myšlenka kolektivního vzdělávání dětí, ale také velkých „závodních“ kuchyní a společných jídelen, společenských místností, knihoven, studoven a vůbec veškerých služeb.

Celá tato koncepce péče o obyvatelstvo je zvláštním spojením kolektivistických a individualistických snah. Jinými slovy, jde o specifické mocenské mechanismy, které zaručují kontrolu nad společností jako celkem i nad jednotlivci. Charakter této moci popisuje Foucault (1996), když se zamýšlí nad rolí pastýřské moci v moderní společnosti. Nepopírá, že církevní formy pastýřské moci jsou od 18. století značně oslabeny, říká ale, že se v nové formě rozšířili do mimocírkevních

---

¹¹ Ve stínu Zlína však zůstává například výstavba nových Vítkovic z konce 19. století, kde tehdejší centrální ředitel železáren Paul Kupelwieser s podporou majitelů vytvářel ambiciózní plán výstavby nového města, který se mu do značné míry podařilo naplnit.

¹² V roce 1933 byl založen Svaz socialistických architektů, jehož předsedou se stal brněnský architekt Jiří Kroha. Jasný postoj k otázce bydlení, jako zásadnímu sociálnímu problému vyjádřil v sérii koláží *Sociologický fragment bydlení*, které vznikaly ve spolupráci s jeho studenty v letech 1930–1933. Další sdružení levicové či sociálně smýšlejících umělců a intelektuálů Levá fronta pak v roce 1931 vydala (na popud Karla Teige, který zde vydával své teoretické spisy) ve své době vlivný text N. A. Miljutina *Socgorod: otázky stavby socialistických měst; základy racionálního plánování nových sídlišť v SSSR*. Kniha vyšla jako vůbec první svazek edice Knihovny Levé fronty.

¹³ Tedy jinými slovy faktického setření rozdílů mezi městem a vesnicí, jakousi totální des/urbanizací, ke které mu slouží spojení konceptů lineárního a zahradního města, čím vytváří představu kontinuálně obydlené krajiny; zároveň tak předpokládá vymazání sociálních, kulturních i ekonomických rozdílů mezi městským a venkovským obyvatelstvem.

oblastí společnosti. Jako takovou novou formu pastýřské moci je pak možno chápat moderní stát. (Foucault 1996: 206)

Moderní pastýřská moc je obrácena na spasení v životě pozemském. Obsah takového spasení se vyvíjel právě zhruba od 18. století a na přelomu 19. a 20. století vykrytalizoval v imperativu dodržování bezpečnostních a hygienických zásad výstavby. Spása znamená život v bezpečném prostředí s odpovídajícím komfortem: „zdraví, blahobyt (to jest ucházející životní úroveň, dostatek prostředků), bezpečnost, ochrana před nehodami.“ (Foucault 1996: 206) Otto Wagner vyjádřil ve svém spise *Moderní architektura* z počátku 20. století v zásadě totožné podmínky „spásy“ moderního města: zdraví, krása, pohodlí, dostupnost (Wagner 1910). Postupně vznikly instituce, které se o tuto spásu starají – například nemocnice. Tedy starost o spásu již není v rukou jedné instituce církevní, ale našla oporu v mnoha institucích, které spravují jednotlivé aspekty lidského života (a vytváří v této věci odpovídající administrativní aparáty). Důraz na funkční umístění těchto institucí byl kladen v kolektivistických koncepcích sovětské avantgardy i například v realizacích Zlína a dalších měst vznikajících v zájmu Baťova koncernu nejen v Československu, ale po celém světě.¹⁴

POVÁLEČNÉ SÍDLIŠTNÍ BYDLENÍ V ČESKOSLOVENSKU

Potřeba nových bytů po skončení 2. světové války byla silná v celé Evropě a výstavba nových sídlišť bytových domů se zdála být efektivnějším řešením než výstavba vilových čtvrtí. Nejinak tomu bylo i v Československu, kde byla v několika pokusech prosazována dokonce myšlenka kolektivního bydlení. Na výstavbu sídlišť po vzoru zahradních měst se pod tlakem akutní potřeby bytů jaksí rezignovalo. K realizaci kolektivních domů však došlo pouze ve dvou případech – ve Zlíně (Architekt Voženílek, 1945–1950) a Litvínově (architekti Hlinský a Linhart, 1949–1958).¹⁵ Symbolem komunistického urbanismu se však staly tzv. velké obytné soubory, obecně známé jako sídliště. Problematikou sídlišť se v české

---

¹⁴ Pro ilustraci vnitřní provázanosti dění v urbanismu té doby můžeme uvést Musilovu poznámku, ve které uvádí, že Miljutinova koncepce byla inspirací pro výstavbu nového Baťova, tedy dnešních Otrokovic. (Musil 1985: 32)

¹⁵ Podoba kolektivních domů u nás však byla umírněná a ne zcela odpovídala sovětským modelům, součástí jejichž ideje byla proměna celého společenského uspořádání a postupné rozpuštění rodiny do těla společnosti – tedy onou individualizací jednotlivce docílit kolektivizace. Proklamativním cílem kolektivních domů u nás mělo být především ulehčení v domácnosti, i když znamenalo vlastně uvolnění žen vázaných na práci v domácnosti. Podoba domů nedosahovala tedy dokonalosti, kterou popisoval Teige: „Žádoucí kolektivní domy by však vedly tuto mez asi tak, aby úplně všechny hospodářské momenty bydlení byly centralisovány, kolektivisovány a industrialisovány, takže formulí tohoto nejmenšího individuálního bytu bude v jádře spací kabina.“ (Teige 1930 dle archiweb.cz) Nabízí se přirovnání – a Teige sám ho využívá – k životu v hotelu či ubytovně.

sociologii zabýval především Jiří Musil (1985; Horská, Maur, Musil 2002). V úvodu monografie *Lidé a sídliště* (Musil 1985) představuje právě avantgardní kořeny představ o socialistickém sídlišti.

Proč se ukázala socialistická verze kolektivního bydlení jako neschůdná, vysvětlují mimo jiné závěry výzkumů života na sídlištích, které Musil se svými kolegy prováděl. Musilovy výzkumy ukázaly, že i v městském prostředí funguje širší rodina, že ve městě nejsme pouze izolovaná individua hnaná proudem. Také se ukázalo, že kolektivní služby, organizované či spíše jen propagované socialistickou ideologií nemohou nahradit stejné služby poskytované v rámci rodinných či přátelských vazeb. Výzkumy na starších sídlištích například ukázaly tendenci k sestěhovávání příbuzných obyvatel do jedné oblasti. Ani přátelské sítě nebyly na sídlištích zanedbatelné (i když nedosahovaly hustoty sítí ve čtvrtích rodinných domků). Poměrně silná byla výpomocná funkce, lidé si navzájem hlídají děti, či vypomáhají, ale méně se mezi sebou zdraví či vůbec znají. (podrobněji vizte Horská, Maur, Musil 2002: 284–297; Musil 1985) Na základě výsledků Musilovy práce je možno sousedství v nových obytných souborech charakterizovat asi takto: přesto, že se lidé méně znají a méně osobě vědí, neztrácí se zde ochota si vzájemně pomoci, pokud je to potřeba. Jako příklad lze uvést vznikající spolky mladých matek.¹⁶ (Horská, Maur, Musil 2002: 290–297)

Výstavba sídlišť byla podle Musila (Horská, Maur, Musil 2002) především otázkou propojení urbanismu s ideologií – dodržování zásad socialistické kultury ve spojení s moderními způsoby výstavby. Vývoj stavebních technologií vedl až k tomu, že urbanisté a architekti se stali spíše přívěskem celé průmyslové mašinerie. Po Chruščovově kritice stalinské diktatury se změnil také názor na architekturu jako takovou i na standard samotného bydlení. Bylo opuštěno od historizujících budov socialistického realismu a vybavení bytů se postupně zlepšovalo. Paradoxně to ovšem také znamenalo zhoršení urbanistického řešení sídlišť jako celků, postupně zmizely vnitrobloky i nebytové prostory pro služby umístěné v přízemních částech domů ve stylu socialistického realismu. Od konce 60. let začala výstavba opět stoupat a v 70. letech dosáhla svého poválečného vrcholu.

Jak tedy Musil (2002: 280–281) shrnuje přístup socialistického plánování k otázkám bytové politiky a zásad bydlení vůbec: Protože je zajišťování potřeby bydlení do značné míry součástí společenské spotřeby, nemohou být byty zbožím v ekonomickém slova smyslu. Úkolem státu je zajistit vhodné bydlení pro co nejširší skupinu obyvatel a zároveň regulovat možné rozdíly – mezi bydlením jednotlivých tříd, sociálních vrstev, v jednotlivých regionech atd.¹⁷ V přidělování bytů pak hrály významnou roli tzv. pořadníky, ve kterých měli automaticky

---

¹⁶ Jak se ukáže, například z tohoto hlediska jsou námi sledovaná předměstí sídlištím podobná.

¹⁷ Např. prostorné „buržoazní“ byty ve starší zástavbě byly rozdělovány tak, aby výměra odpovídala platným tabulkám.

---

přednost domácnosti zaměstnanců nově vznikajících závodů, příslušníci dělnické třídy, mladé domácnosti s dětmi, domácnosti zaměstnanců ve společensky důležitých organizacích a obyvatelé domů, které se bouraly v rámci přestaveb, výstavby nových komunikací atp. Protože stát financoval výstavbu samotnou, byl důraz kladen zejména na její hospodárnost. Zaklínadlem se stala standardizace a hromadnost, prakticky tedy užívání průmyslových dílců a prefabrikátů. Produktem obrovských byrokratických organizací dodržujících tyto zásady byla tzv. hromadná bytová výstavba, která však byla do značné míry zdrojem nejtypičtějších problémů spojovaných s životem na (socialistických) sídlištích: monofunkčnost, nevybavenost, nedostatek pracovních příležitostí. Jak shrnuje Musil (2002), je paradoxně největším problémem sídliště to, že je málo městské.

SOUČASNOST RESIDENČNÍ SUBURBANIZACE – BRNĚNSKO

Po revoluci v roce 1989 se tedy zejména nově probouzející střední třída nacházející nový životní styl rozhodla přesunout z center měst a sídlišť na nová předměstí. Jejich prostředí mělo být výrazným opakem šedé monotónnosti (a konec konců i zanedbaných a částečně zdevastovaných center měst). Jednotlivé stavby i absence urbanistického plánu, o které jsme se zmiňovaly, jsou pěknou ilustrací této potřeby vyvázat se z jednobarevnosti, fádnosti a do nekonečna se opakujícího rozměru určeného délkou strany betonového panelu. Nutno dodat, že tento typ migrace mění strukturu obcí i z hlediska sociodemografických charakteristik obyvatel. Nově příchozí jsou nositeli vyššího společenského statusu, vyšší příjmové kategorie a často i vyššího průměrného vzdělání (Čermák 2005).

Kvalitativní výzkum probíhal ve třech obcích – brněnských městských částech připojených k městu v posledních fázích jeho rozšiřování. Jak to charakterizují sami naši komunikační partneři, měly tyto lokality až do začátku 90. let, ač městské části, stále vesnický charakter. Po roce 1995 se zde objevila výrazná stavební činnost a nyní se jedná o obce s zhruba 500–3000 obyvateli s pravděpodobností dalšího rozšiřování (viz dále v textu). Našimi komunikačními partnery jsou starostové těchto městských částí, dále lidé, kteří se aktivně podílejí na životě obce, noví obyvatelé lokalit žijící v nové výstavbě i tzv. starousedlíci¹⁸. Na základě hloubkových rozhovorů zaměřených na „life history“ (Seidman 1998), jejich minulou a současnou každodenní zkušenost a interpretaci života v obci, jeho proměn. Zajímají nás motivace obyvatel, které vedly k přestěhování do této lokality nebo které je zde naopak drží, různé typy formálních a neformálních vazeb a okolností jejich vzniku a případného zániku. První kontakty v lokalitách byly navázány přes starosty obcí, kteří se osvědčili jako dobře informovaní „gatekeepers“ pro získání dalších kontaktů a základních informací o životě obce.

---

¹⁸ V první části výzkumu (červenec – prosinec 2006) bylo uskutečněno 12 rozhovorů.

Pro získání dalších komunikačních partnerů a partnerek bylo použito „metody sněhové koule“. Jejím výhodou je postup po sociálních vazbách a vztazích, její případnou nevýhodou je možné vynechání některých klíčových partnerů, neaktivních obyvatel atp., jejichž interpretace jsou ale důležité pro pochopení života v obci. Doplnění materiálu bude otázkou dalšího výzkumu, který budeme v těchto lokalitách provádět. Současné výsledky jsou spíše předběžnou studií a její platnost může být dalším výzkumem pozměněna. Další data čerpáme z místních zpravodajů, dokumentů zastupitelstev, historických publikací atp.

Nyní podrobněji k jednotlivým městským částem (viz srovnání počtu obyvatel v Tabulce č.1). Žebětín je obec s katastrálním územím o rozloze 1360ha a 2 833 (k 1. lednu 2007) obyvateli. K 1.lednu 1997 přitom bylo k trvalému pobytu v obci přihlášeno 1 867 osob.¹⁹ Podle údajů ze sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) v letech 1991 a 2001 stoupl počet obyvatel z 1 872 na 2 080 obyvatel, což představuje nárůst o 10,6%.²⁰ Administrativně se stal Žebětín součástí Brna v roce 1972 a již v té době sem směřovala menší migrační vlna městského obyvatelstva – jistou zkušenost již tedy v této městské části mají. V posledních několika letech byla ale stavební činnost v obci velmi živá, vedle ulic rodinných domů zde vzniklo i několik velkých bytových domů.

Druhá z námi sledovaných obcí – Kníničky – má velmi specifickou historii. Ve třicátých letech musela ustoupit stavbě přehradní nádrže. Obyvatelé dostali možnost vystavět si nové domy nedaleko místa původní vesnice. Snad proto je dnes budování vlastní identity a důraz na historii obce jedním z hlavních rysů dění v této městské části. K Brnu byly Kníničky připojeny v roce 1960. Je velmi zajímavé, že oproti předpokladům Kníničky v období mezi sčítáním lidu něco málo z počtu obyvatel ztratily: zatímco v roce 1991 měly 549 obyvatel, o deset let později to bylo pouze 513 obyvatel.²¹ Údaj pro rok 2007 však již udává počet 764 obyvatel.

Třetí sledovanou lokalitou je čtvrť Ořešín, nejmenší celek v rámci města s výměrou pouhých 360ha připojený k Brnu v roce 1971. Od roku 2000 zde bylo postaveno pouze asi 20 nových rodinných domů, prakticky jediná ulice. Vzhledem k tomu, že jde o opravdu malé sídlo, i tato ulice znamená velký nárůst počtu obyvatel: již mezi lety 1991 a 2001 stoupl jejich počet o více než 45% z 532 na 752 obyvatel. Přitom výrazný stavební pohyb nastal právě až po roce 2001. Přesto je Ořešín specifický tím, že jeho obyvatelé jsou si vědomí vesnického rázu a jeho zastupitelstvo momentálně aktivně pracuje na tom, aby si tento ráz obec udržela. Staví se tedy zásadně proti rozšiřování husté zástavby typizovaných domků,

---

¹⁹ Údaj z webové stránky obce – www.zebetin.cz/historie.html.

²⁰ Pro všechny údaje související se SLDB byly zdrojem webové stránky ČSÚ. Údaje o počtech obyvatel jsou platné vždy k 1. březnu roku, ve kterém sčítání probíhalo.

²¹ Obecně totiž v tomto období pro Brno a jeho zázemí platilo, že úbytek obyvatel se objevoval zejména v centru města, zatímco předměstí a blízké okolí obyvatele naopak získávalo (Mulíček, Olšová 2002).

---

popřípadě nevhodnému zahušťování prostoru velkými vilami bez odpovídajících pozemků.

Tabulka č.1: Počet obyvatel městských částí zahrnutých v případové studii.

Obec / Rok	1980	1991	2001	2008
Ořešín	362	311	452	586
Kníničky	570	549	513	852
Žebětín	1 939	1 872	2 070	3 020

Zdroj: ČSÚ SLDB (1961-2001), MVČR ISEO (2008), srovnání dat je pouze orientační, vzhledem k metodickému rozdílu mezi bilancí obyvatelstva ČSÚ a evidencí obyvatel.

Všechny zkoumané městské části se nacházejí na severo-západním až severním okraji města, který je vyhledávanou rezidenční oblastí. Brno se v této části setkává s Drahanskou vysočinou a předměstí leží v údolích mezi lesy. Dvě lokality jsou situovány v blízkosti rekreační přehrady. Město Brno je charakteristické jistou prostorovou polaritou (např. Steinführerová 2003). Zatímco zmíněná severozápadní část je využívána především pro bydlení a rekreaci a díky ceněnému životnímu prostředí, kopcovité a zalesněné krajině zde probíhal rozvoj neintenzivněji, jihovýchodní část Brna je v současné době zasažena především průmyslovou a komerční suburbanizací, přestože se i v těchto částech začíná významně stavět (především díky levnějším pozemkům a ne tak atraktivnímu prostředí poznamenanému extenzivní zemědělskou výrobou a blízkostí zmíněných výrobních podniků).

S ohledem na to, co jsme si v úvodních částech řekly o městě a městském životním způsobu, můžeme naše lokality skutečně označit jako mezní či hraniční. Hraniční jednak v tom, jak aktéři vnímají a prostor a jakým způsobem se v něm pohybují a také při setkání různých skupin aktérů. Prostor vybraných obcí je vnímán především jako venkovský, nicméně prochází významnou proměnou spojenou s jejich rozšiřováním a také s přirozenou generační obměnou a změnami životních stylů, které nelze připisovat pouze příchodu nových obyvatel. Většina starousedlíků má také pevné vazby na vnitřní město například v podobě dojíždění za prací. Analyticky tedy můžeme rozlišovat mezi staro- a novousedlíky (označované nehanlivě jako „náplava“), a rozhovory tuto percepci potvrzují - potvrzují ale také její nejednoznačnost. Jako příklad lze uvést zkušenost muže, který se přistěhoval do jedné z obcí v průběhu jejího rozvoje okolo roku 2000: „*Já jsem takovej napolo jo, protože moje rodina, moje maminka je z [vedlejší obce]²², čili devadesát procent [starousedlíků] chodilo s mojí maminkou nebo s mýma tetama do školy, takže já jsem jako sice náplava [...] mám tady nověj domek, ale mám jakoby propojení tady na ty lidi přes tu rodinu.*“ Participant je aktivním a do místní samosprávy zapojeným občanem. Svým hledáním kořenů v obci ukazuje na základní distinktivní rys odlišující staro- a novousedlíky. Není to bydlení v domě ve

²² Míněna je původně tradiční obec, dnes také sídliště na severním okraji Brna.

staré části obce, ale **sdílená historie** vztahů a vazeb, která dělá ze starousedlíků ohraničenou skupinu. Příklad muže ukazuje na úspěšnou integraci do obce, nicméně snaha najít kořeny, pojmenovat je, ukazuje, že si je vědom neúplnosti svých vazeb a jejich verbalizace, hledání a nalezení je jedním z důležitých momentů integrace do obce. Ta probíhá na několika úrovních. Nejhlubší úroveň je sdílená historie, společné kořeny táhnoucí se generacemi, které poutají osoby k místu. V další vrstvě nalezneme společné zážitky z dětství, školu, hry, jak ukazuje příklad mladé obyvatelky Žebětína (přistěhování do obce 1985): „*spousta mých kamarádů, lidi s kterejma jsem trávila nejvíc času, moji nejlepší kamarádi pochází odsud [...] já jsem tady začala chodit do třetí třídy [...] na tý ulici s těma děčkama jsme se poznali, potom jsme na druhym stupni zase celá třída začali chodit do toho Bystrce²³, tak jsme zase byli spolu*“. Poslední vrstvou, která je však z hlediska soužívání obou skupin nejvýznamnější, je **sdílení každodennosti**, jenž je ale vnímáno a posuzováno nikoli na základě dodržování goffmanovské městské zdvořilé nevšimavosti, ale jako sousedský kontakt, který má zavedená pravidla. Jejich nerespektování, ale také učení se jim, ohraničuje druhou skupinu osob – novousedlíky: „*Ty lidi tam člověk nezná, že, že si připadá jako cizinec. Co mě teda školovalo, na začátku, jak je tam ta konečná, že lidi přijdou na tu konečnou a pozdraví se. To, to jsem byla v šoku, protože normální člověk ve městě, že, když přijde na zastávku, tak mlčí, takže to se mě tam líbilo, ale nikoho jsem tam neznala, v autobuse se všichni zdravili, znali a člověk si připadá jako cizák*“ (obyvatelka Ořešína, přistěhována do obce 2000).

Neznamená to, že by tito lidé nemohli být do sousedských vztahů integrováni, ale sdílení (symbolických významů, hodnot, zážitků atp.) probíhá na úrovni každodennosti a sdílení historie je jim v podstatě nepřístupné, nebo jimi přímo odmítané (nechtějí být „*zatahováni*“ do starých sporů, kterým nerozumí). Typickým příkladem odlišných pravidel neformálního styku je právě pozdrav a několik zdvořilostních frází – tento moment se v percepcích aktérů opakuje stále – ze strany starousedlíků jako neslušnost či nerespektování, z pohledu novousedlíků jako nové pravidlo kontaktu, které většinu přijmou (obyvatelka Žebětína, přistěhování 2003): „*si stěžovali ti starousedlíci na ty nový, že prostě je nezdraví tamti z těch bytovek, že prostě neuměj zdravít, oni jsou zvyklí na té vesnici se furt zdravít, že jo, ale je pravda, že jak já jsem se sem nastěhovala, tak jsem poctivě dělala, že jsem furt zdravila každýho, protože vím, že tady na té vesnici, to tak je, no*“. V tomto ohledu se také ukazují jakési **uzlové body integrace** – jsou to jednoznačně místa – prostory společně používané oběma skupinami – zastávky autobusu, místa venčení psů, místa dětských her. Při tomto výčtu není s podivem, že navazování kontaktů často prvně probíhá mezi ženami: „*Jdem po Žebětíně, zdravíme se, povídáme si a tatínci stojej a neznaj se, jo, takže je to taková škoda, jo, že člověk kolikrát se zastaví [...] tak je teda představíš a oni stejně stojej a koukaj, no*“.

---

²³ Míněno do základní školy.

V tomto případě se „maminky“ znají díky jedné z úspěšných aktivit – klubu, ve kterém se schází ke společnému programu (cvičení, výtvarná činnost, vzájemné hlídání dětí, pořádání dětského karnevalu atp.). Ten je typickým příkladem „zdola“ vycházející „grass roots“ aktivity, která získala podporu obce. Příklad klubu v sobě obsahuje tři významné momenty.

Poukazuje (1) na **proměny prostoru a vnímání nebezpečí**. Takto aktérky popisují první impulsy pro založení klubu: *„když jsem se tam nastěhovala a viděla jsem tam ty děti jak běhají prostě ... a maminky tam stojí a hlídají aby je náhodou auto nezajelo to jejich dítě, to je prostě úplně stresující procházka.“* Při založení klubu „maminky“ reflektovaly rozdílný přístup obou skupin, a to v rovině **životního způsobu** (2): *„je tam vidět, jak jsou zvyklí pracovat na zahradě, jo, a mají plno práce a na takovýchle věci nejsou zvyklí a nemají na to čas, to já tam hodně pocítuju. [...] prostě ty lidi žijou na té vesnici jinak [...] jdou pracovat na zahradu, voní mají velikánské zahrady, takže na té zahradě je furt práce, že jo, nebo mají třeba i zvířata a tak [...] cvičení vedla jedna maminka, tak říkala, no to zas nikdo chodit nebude, sklízí se něco, jó a takže to fungovalo jenom přes zimu a to byl třeba zas velkej mráz nebo tak“*. To co se zde objevuje jako typické pro venkov je **vázanost na prostředí** – rytmus života stále ještě ovlivňují přírodní procesy, roční doby. Novým prvkem, který „maminky“ vnesly, je jednak životní způsob, který je od těchto vazeb oproštěn, a především snaha řešit uspokojení svých potřeb (nedostatek služeb a bezpečný prostor pro děti) **institucionální cestou** (3) – tedy místo „tradiční“ sousedské výpomoci s hlídáním dětí a využitím zahrad a přilehlých lesů zrealizovaly formální řešení své neuspokojivé situace.

Jiným příkladem aktivity typické pro sledované lokality jsou hody. Zatímco klub je spíše příkladem **aktivity zaměřené na zlepšení služeb**, hody jsou příkladem aktivity zaměřené na **posílení lokální identity** a jejich realizace je především záležitostí starousedlíků. Zajímavé také je, že jsou obnovovanou tradicí, která byla přerušena nikoliv komunistickým režimem²⁴, ale která přestala být pěstována v porevolučních letech a nyní je znovu ožívována. Tradičně pojatým hodům předchází tzv. „rozmarýnek“, neboli „vybírání na hody“, při kterém stárek a kolektiv mladých svobodných lidí v krojích obchází vesnici a žádá o příspěvky na uspořádání hodové zábavy. Je to významný moment který ukazuje, zda a kteří obyvatelé se s touto rovinou života obce ztotožňují. Zkušenosti stárků²⁵ jsou vesměs podobné: *„Před předhodovou zábavou máme zvaní lidí, máme rozmarýnky, chodíme dům od domu, zveme a oni nám jako za to dávají peníze, za ty rozmarýnky, tak samozřejmě tady ty starousedlíci víjou vo co jde a dají i nemalý peníz a když jdem tam nahoru a do těch nových baráků tam neradi chodíme moc, protože tam buď nejsou doma, neotvírají a nebo třeba vidíme, jak*

²⁴ Ten paradoxně podobné aktivity na kulturní úrovni podporoval a interpretoval je v rovině národní kultury, zbavoval je však původně náboženského náboje (spojení s poutí atp.).

²⁵ Organizátorů hodové zábavy.

stojej za voknem a jak na nás koukají a stejně neotevřou, jo" (starousedlík, stárek). Důležité je také umístění aktivit sledovaných skupin - hody, svěcení obecního praporu nebo například veřejná cvičení dobrovolných hasičů se odehrávají na návsi, mohou být příkladem **symbolické kontroly veřejného prostoru** v obci (Low 1996) a novousedlíci jsou při nich většinou přítomni jako diváci, nikoliv organizátoři či aktivní aktéři. Vnímání rozdílu mezi veřejným a soukromým prostorem je také u obou skupin odlišné, minimálně v rozdílné úrovni péče o něj (tradičně se například obyvatelé podílí na úklidu své ulice nebo alespoň přilehlého chodníku, přestože je obecní, u nových domů je tato péče ponechána čistě na obci a technických službách).

ZÁVĚR

Text představil problematiku suburbanizace v současné České republice. Proces rozšiřování měst jsme zkoumaly v souvislosti s jeho vývojem a teoretickým uchopením v současných sociologických teoriích a v souvislosti s chápáním duality města a venkova. Tvář post-socialistických měst, Brno nevyjímaje, byla výrazně ovlivněna způsobem socialistického plánování, které samo často hledalo a nalézalo své kořeny v předválečné urbanistické a architektonické avantgardě. Současné procesy probíhající ve městech tedy nelze zkoumat bez vzhledu do jejich minulosti. V kvalitativní studii uvádíme spíše pozitivní příklady integrace původních a nově přichozích obyvatel brněnských rezidenčních suburbií. Je to dáno jednak nedostatečnou teoretickou saturací souboru našich komunikačních partnerů (aktéři konfliktních situací a sporů se v tomto případě obtížněji zahrnují do výzkumu) a také tím, že vybrané lokality jsou již v současné době relativně bezproblémové. Přesto ovšem lze situaci a změnu probíhající v těchto lokalitách popsat slovy jednoho z novousedlíků, který je podle svých vlastních slov do obce dobře integrován: „...oni [novousedlíci] *chtějí bydlet na dědině, ale mít komfort středu města.*“ Toto je myšlenka, kterou se lidé hledající na předměstích nové místo k bydlení, vrací k původní ideji zahradního města. V jejím jádru stojí jednak snaha poskytnout lidem bydlení v čistém, tedy zdravém, prostředí, ovšem s dostatečným komfortem zajištěným jak ze strany společenských institucí typu škola, obchod či dobrá dopravní obslužnost, tak souvisejícím s rozmanitostí sociálních vztahů i zážitků. Druhým prvkem obsaženým v této představě je také snaha zabránit nezdravému přerůstání lidských sídel, kterému brání právě přírodní bariéry okolních zelených pásů.²⁶

---

²⁶ Tvůrce moderního konceptu zahradního města je Ebenezer Howard (1850–1923). Svou vizi bydlení budoucnosti ve městech uprostřed zeleně vyjádřil v knize s příznačným názvem *Zitřek. Pokojná cesta ke skutečné reformě* a později v upraveném vydání nazvaném *Zahradní města zitřka*. Zde lze nalézt až básnické vyjádření výhod spojení města a vesnice: „Město/Vyhoštění z přírody. Společenská příležitost./Izolace mas. Zábavní místnosti./Vzdálenost od práce. Vysoké mzdy./Vysoké nájemné a ceny. Možnost

Ačkoli požadavky přelomu 19. a 20. století se jistě liší od požadavků začátku století 21., není tato ideální představa spojující výhody života městského a výhody společenství vesnického bezezbytku naplňována. Důvodem jsou zkreslené představy o tom, co to znamená žít na venkově, i další překážky v podobě majetkových sporů, formálních správních překážek či v neposlední řadě rozdílných životních zkušeností i stylů obyvatel. I proto zůstává řada dalších zajímavých a nosných témat, na které zde nebyl prostor – je to například vliv stárnutí populace vyvolávající otázky po změnách života lidí, kterým v suburbii odrůstají a odcházejí dospívající děti (tzv. *empty-nesters*), jak se projevují náhlé změny na mocenské úrovni lokální politiky a přerozdělování financí (skupiny obyvatel se významně liší svými nároky jednak z hlediska popsanych životních stylů, jednak z důvodů různého technického stavu starších a nově vystavěných částí obce atp.). Prozkoumání integračních procesů uvnitř těchto obcí, vzájemných vazeb a propojení, případně nalezená řešení konfliktů a uspokojení požadavků různých skupin občanů, to vše je podkladem pro následný výzkum v lokalitách a může být užitečným materiálem pro zkoumání dalších obcí.

---

zaměstnání./Příliš dlouhá doba pracovní. Armáda nezaměstnaných./Mlha a průvan. Nákladné odvodňování./Špatný vzduch. Pochmurné nebe, Dobře osvětlené ulice./Pelechy a kořalny. Palácovité budovy./Venkov/Nedostatek společnosti. Krása přírody./Nezaměstnanost. Neobdělaná půda./Zakázané cesty. Lesy, louky, háje./Dlouhá pracovní doba. Čistý vzduch./Nízké mzdy. Nízké nájmy./Nedostatek odvodňování. Nadbytek vody./Nedostatek zábavy. Sluneční jas./Žádný společenský duch. Potřeba reformy./Přeplněné obydlí, opuštěné vesnice./LID. Kam půjde?//Město-venkov/Krása přírody. Společenská příležitost./Pole a sady snadno přístupné./Nízké nájemné, vysoké mzdy./Nízké daně, dostatek práce./Nízké ceny, žádná úporná práce./Možnost podnikání, příliv kapitálu./Čistý vzduch a voda, dobré odvodňování./Krásné domy a zahrady, žádný kouř, žádné pelechy./Svoboda. Sociální soulad." (překlad B. Marka a R. Svobody z českého vydání z roku 1924 dle Hrůza, Zajíc 1999: 262 – 263)

LITERATURA

---

1. Anderson, B. R. O'G. 1991. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
  2. Andrusz, G.; Harloe, M.; Szelenyi, I. (Eds.) 1996. *Cities after Socialism: Urban and Regional Change in Post-Socialist Societies*. Oxford: Blackwell.
  3. Archiweb.cz 2007. „Karel Teige: Minimální byt a kolektivní dům.“ *Internetové muzeum české architektury* (Zlonský, O. 1997 – 2006. *Archiweb.cz o architektuře v Čechách a ve světě.*) [online], [cit. 8.8.2007] Dostupné z <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=2952&type=17>>.
  4. Baldassare, M. 1992. "Suburban communities." *Annual Review of Sociology* 18: 475-494.
  5. Bauman, Z. 2004. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá Fronta.
  6. Beck, U.; Beck-Gernsheim, E. 2003. *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: SAGE Publications.
  7. Bernard, J. 2006. „Sociální integrace přistěhovalců z velkoměsta na vesnici v České republice a v Rakousku.“ *Sociologický časopis* (42) 4: 741-760.
  8. Bruegmann, R. 2006. *Sprawl: a compact history*. Chicago: University Chicago Press.
  9. Cílek, V.; Baše, M. 2005. *Suburbanizace pražského okolí: dopady na sociální prostředí a krajinu*. [online] Zpráva pro Hejtmánství Středočeského kraje. Praha. [cit. 14.8.2007] Dostupné z <<http://www.vesteckazvonicka.cz/files/active/0/Suburbanizace%20pra%C5%B5sk%C3%A9ho%20okol%C3%AD..pdf>>.
  10. Čermák, Z. 2005. "Migrace a suburbanizační procesy v České republice." *Demografie* 47: 169-176.
  11. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001 - okres Brno*. 2007. Brno: Český statistický úřad. Dostupné z <<http://www2.czso.cz/xb/edicniplan.nsf/publ/13-6224-03-2001>>.
  12. Foucault, M. 1996. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herman a synové
  13. Gottdiener, M.; Hutchison, R. 2006. *The New Urban Sociology*. Boulder, Colo.: Westview Press.
  14. Hnilička, P. 2005. *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů*. Brno: ERA.
  15. Horská, P.; Maur, E.; Musil, J. 2002. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Litomyšl: Paseka.
  16. Hrůza, J., Zajíc, J. 1999. *Vývoj urbanismu II. díl*. Praha: Vydavatelství ČVUT.
  17. Janáček, V.; Šlapeta, V. 2004. *Stavební kniha 2004. Český funkcionalismus*. Brno: ExpoData.
  18. Kontuly, T.; Tammaru, T. 2006. „Population Subgroups Responsible for New Urbanization and Suburbanization in Estonia.“ *European Urban and Regional Studies* 13(4): 319–336.
-

19. Kotus, J. 2006. „Changes in the spatial structure of a large Polish city – The case of Poznan.“ *Cities*, 23(5): 364–381.
20. Kuča, K. 2000. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha: Baset.
21. Librová, H. 2007. Prezentace pracovní skupině projektu „Individualizace životního způsobu v environmentální perspektivě.“ Fakulta sociálních studií MU, Brno, 3.4.2007.
22. Low, S. M. 1996. „The Anthropology of Cities: Imagining and Therizing the City.“ *Annual Review of Anthropology* 25: 383-409.
23. Low, S. M. 2001. „The Edge and the Center: Gated Communities and the Discourse of Urban Fear.“ *American Anthropologist* 103 (1): 45-58.
24. Lupi, T.; Musterd, S. 2006. „The Suburban ‘Community Question’.“ *Urban Studies* 43(4): 801-817.
25. Milerius, N.; Cope, B. 2008. *P-S Landshafti: optyk gorodskich issledovanií*. Minsk: European Humanities University Publishing House. (v tisku)
26. Miljutin, N. A. 1931. *Socgorod: otázky stavby socialistických měst; základy racionelního plánování nových sídlišť v SSSR*. Praha: Knihovna Levé fronty.
27. Mulíček, O; Olšová, I. 2002. „Město Brno a důsledky různých forem urbanizace.“ In *Urbanismus a územní rozvoj*. V, 6/2002, s. 17-21.
28. Musil, J. a kol. 1985. *Lidé a sídliště*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
29. Nuissl, N.; Rink, D. 2005. „The ‘production’ of urban sprawl in eastern Germany as a phenomenon of post-socialist transformation.“ *Cities*, 22(2): 123–134.
30. Ouředníček, M. 2002. „Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu.“ In Sýkora, L. (Ed.) *Suburbanizace a její sociální ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, s. 39-54.
31. Paddison, R. 2001. *Handbook of Urban Studies*. London: SAGE.
32. Ministerstvo vnitra ČR. 2008. *Počty obyvatel v obcích*. Dostupné z <<http://www.mvcr.cz/sprava/informat/cetnost/obce.html>>.
33. Puldová, P.; Ouředníček, M. 2006. „Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace.“ In Ouředníček, M. (ed.) *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 96-113.
34. Seidman, I. 1998. *Interviewing as Qualitative Research. A Guide for Research in Education and the Social Sciences*. New York: Teachers College Press.
35. Sennett, R. 2004. „The City as an Open System.“ [online] *Levehume international symposium 2004: The Resurgent City*, Themed Session: The habitable city. [cit. 10.8.2007] Dostupné z <<http://www.lse.ac.uk/collections/resurgentCity/Papers/richardsennett.pdf>>.
36. Steinführerová, A. 2003. „Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou. Historický a současný pohled na Brno.“ *Sociologický časopis* 39 (2): 169-192.
37. Sunega, P. 2003. „Představy o budoucím stěhování, ideálním bydlení.“ [online] Prezentace výsledků výzkumu *Postoje k bydlení v ČR 2001*. [cit. 13.8.2007] Dostupné z

- <http://seb.soc.cas.cz/postoje2001/prezentace/seb_sunega_idealni bydleni.pdf>.
38. Sýkora, L. 2005. "Czech Republic." In van Kempen; Vermeulen, M; Baan, A. (Eds.) *Urban Issues and Urban Policies in the New EU Countries*. Aldershot: Ashgate.
39. Sýkora, L.; Ouředníček, M. 2006. „Sprawling post-communist metropolis: commercial and residential suburbanisation in Prague and Brno, the Czech Republic.” In Dijst, M., Razin, E., Vazquez, C. (eds): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces versus Planning Regulations*. – forthcoming, available at <<http://www.natur.cuni.cz/~slamak/gacr/selma.pdf>>.
40. Timár, J.; Váradi, M. M. 2001. „The Uneven Development of Suburbanization during Transition in Hungary.” *European Urban and Regional Studies* 8(4): 349–360.
41. Wagner, P. 1993. *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*. London, New York: Routledge.
42. Wellman, B. 1979. „The community question: intimate networks of East Yorkers.” *American Journal of Sociology* 84: 1201-1231.
-

IVRIS PAPERS

REZIDENČNÍ SUBURBANIZACE V POSTKOMUNISTICKÉ ČESKÉ REPUBLICE, JEJÍ KOŘENY, TRADICE A SOUČASNOST PŘÍPADOVÁ STUDIE BRNĚNSKÝCH SUBURBIÍ

Lucie Galčanová, Barbora Vacková

Edice IP číslo 08/02

Redakce

Tomáš Katrňák - šéfredaktor

Barbora Vacková

Ondřej Hofírek

Redakční rada

Radim Marada

Petr Mareš

Ivo Možný

Tomáš Sirovátka

Vydavatel

FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno

Kontakt

wpivris@fss.muni.cz
